

ROMAN RUDNICKI

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

**AKTYWNOŚĆ GOSPODARSTW ROLNYCH
W ZAKRESIE POZYSKANIA FUNDUSZY
WSPÓLNEJ POLITYKI ROLNEJ
W LATACH 2002-2010
JAKO CZYNNIK ZRÓŻNICOWANIA
PRZESTRZENNEGO KIERUNKÓW ROZWOJU
ROLNICTWA I OBSZARÓW WIEJSKICH W POLSCE**

Abstract: Activity of Agricultural Holdings in Acquiring Common Agricultural Policy Funds in the Years 2002-2010 as a Factor Responsible for Spatial Differences in the Directions of Development of Farming and Rural Areas in Poland. The article offers a spatial analysis of the proportion of applications for CAP support over the study period to the total number of agricultural holdings. The research was conducted in terms of two groups of EU assistance measures:

(I) intensifying measures, intended to step up production and improve the competitiveness of agriculture, *viz.*: Setting-up of young farmers, Structural pensions, Modernisation of agricultural holdings and investment on agricultural holdings, Use by farmers and forest holders of advisory services, Adding value to agricultural and forestry products, Restoring agricultural production potential damaged by natural disasters and Support for semi-subsistence farms undergoing restructuring, together with their overall analysis (Figs 1 and 2); and

(II) extensifying measures, intended to improve the environment and help rural areas to diversify into non-agricultural activities, *viz.*: Agri-environmental programme, Afforestation of agricultural land, Adjustment of agricultural holdings to EU standards, Development and improvement of agriculture-related physical infrastructure, Diversification into non-agricultural activities and Creation and development of micro-enterprises, again together with their overall analysis (Figs 3 and 4).

A general analysis embracing all the measures listed in the article was also made in terms of their joint proportion to the total number of farms, the rate of intensifying to extensifying measures (Fig. 5) and the number of measures attracting an above-average number of applications. It was demonstrated that agricultural holdings showed more interest in extensifying measures (35.8% of farms) than in intensifying ones (23.8%), which was largely a result

of their high activity in the agri-environmental programme (28.8% of farms). Those differences in the absorption of EU funds are indicative of an advancing process of departure from intensive forms of production in Polish agriculture and a growing significance of measures aiming at a multi-functional development of rural areas.

Wprowadzenie

Rolnictwo polskie charakteryzuje się silnie zróżnicowaną strukturą przestrzenną oraz wieloma niekorzystnymi cechami wewnętrznymi (por. Bański 2007; Głębocki 2007). Obecnie poprawa tego stanu oraz uruchomienie nowych kierunków rozwoju rolnictwa wiąże się przede wszystkim z objęciem gospodarstw rolnych szerokim zestawem instrumentów Wspólnej Polityki Rolnej UE. Tak ukierunkowaną analizę przeprowadzono na podstawie 840,9 tys. płatności unijnych (według danych Systemu Informacji Zarządczej ARiMR), pozyskanych przez gospodarstwa rolne w latach 2002-2010 z tytułu ich udziału w 4 programach operacyjnych, w tym w 13 działaniach pomocowych UE, obejmujących: 2 działania w latach 2002-2004 w ramach *Przedakcesyjnego Programu Rozwoju Wsi i Rolnictwa* (SAPARD; por. Rudnicki 2008), 9 działań w latach 2004-2006 w ramach *Planu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006* (PROW, por. Plan... 2004) i *Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich”* (SPO Rolnictwo, por. Sektorowy... 2004, Rudnicki 2010) oraz 10 działań w latach 2007-2010 w ramach *Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013* (PROW, por. Program... 2007; w analizie pominięto dwa działania PROW: mające charakter płatności obszarowych – *Wsparcie działalności rolniczej na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania* – ONW oraz nie ujmowane w sprawozdaniach Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (ARiMR) w układzie powiatów – *Grupy producentów rolnych*).

Liczba wniosków zrealizowanych w ramach powyższych działań stanowiła podstawę analizy poziomu i struktury aktywności gospodarstw rolnych w zakresie pozyskiwania funduszy UE. Poziom aktywności wyznaczono jako łączny udział liczby zrealizowanych płatności ARMiR w ogólnej liczbie gospodarstw – producentów rolnych ARiMR (1411 tys. gosp. = 100%). Z kolei strukturę aktywności scharakteryzowano na podstawie zróżnicowania udziałów zrealizowanych wniosków w ramach danego działania w odniesieniu do ogólnej liczby gospodarstw. Tak ukierunkowane badania przeprowadzono w układzie 16 oddziałów regionalnych i 314 biur powiatowych ARiMR. Należy zaznaczyć, że według rejestru Agencji powiaty grodzkie ujmowane są łącznie z odpowiednimi powiatami ziemskimi, a w przypadku braku tożsamesgo powiatu ziemskiego zasięg terytorialny określono według położenia geograficznego (por. charakterystyka podziału organizacyjnego ARiMR na oddziały regionalne i biura powiatowe – Rudnicki 2009, s. 6-8).

Za podstawę oceny zróżnicowania przestrzennego działań pomocowych UE przyjęto ich podział na dwie grupy – różniące się z punktu widzenia oddziaływania

Tabela 1

Decyzje przyznające płatność z tytułu realizacji działań programów pomocowych UE dla rolnictwa polskiego w latach 2002-2010 oraz ich udział w ogólnej liczbie gospodarstw – producentów rolnych (według rejestru ARiMR)

L.p.	Działanie pomocowe UE	Liczba decyzji w tys.				W % ogółu gospodarstw (lata 2002-2010 – razem)
		lata 2002-2004	lata 2004-2006	lata 2007-2010	razem	
Działania intensyfikujące - ukierunkowane na wzrost produkcyjny i poprawę konkurencyjności rolnictwa						
I.1.	Ułatwianie startu młodym rolnikom	–	14,1	16,0	30,1	2,1
I.2.	Renty strukturalne	–	54,0	13,7	67,7	4,8
I.3.	Modernizacja i inwestycje w gospodarstwach rolnych	12,9	24,1	29,1	66,1	4,7
I.4.	Korzystanie z usług doradczych...	–	–	10,9	10,9	0,8
I.5.	Zwiększenie wartości dodanej...	–	–	0,9	0,9	0,1
I.6.	Przywracanie potencjału produkcji rolnej...	–	–	2,2	2,2	0,2
I.7.	Wspieranie gospodarstw niskotowarowych	–	157,7	–	157,7	11,2
Razem działania grupy I		12,9	249,9	72,8	335,6	23,8
Działania ekstensyfikujące - ukierunkowane na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich						
II.1.	Program rolnośrodowiskowy	–	308,7	97,2	405,9	28,8
II.2.	Zalesianie gruntów rolnych oraz...	–	9,0	6,3	15,3	1,1
II.3.	Dostosowanie gospodarstw do standardów UE	–	69,7	–	69,7	4,9
II.4.	Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej...	–	3,4	–	3,4	0,2
II.5.	Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej	1,5	4,0	3,1	8,6	0,6
II.6.	Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw	–	–	2,4	2,4	0,2
Razem działania grupy I		1,5	394,9	108,9	505,3	35,8
Razem działania grup I i II		14,4	644,8	181,7	840,9	59,6

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Systemu Informacji Zarządczej ARiMR.

na rozwój rolnictwa i obszarów wiejskich: I) działania intensyfikujące – ukierunkowane na wzrost produkcyjny i towarowy oraz poprawę konkurencyjności rolnictwa (w tym 7 działań: I.1. Ułatwianie startu młodym rolnikom, I.2. Renty strukturalne, I.3. Modernizacja gospodarstw i inwestycje w gospodarstwach rolnych, I.4. Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów, I.5. Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej, I.6. Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych, I.7. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych oraz II) działania ekstensyfikujące, ukierunkowane na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich (w tym 6 działań: II.1. Program rolnośrodowiskowy, II.2. Zalesianie

Tabela 2

Decyzje przyznające płatność z tytułu programów pomocowych UE
dla rolnictwa w latach 2002-2010 w odsetku ogólnej liczby gospodarstw – producentów rolnych ARiMR

Wyszczególnienie	Liczba gosp. rol. według ARiMR (w tys.)	Liczba decyzji (w tys.)	Liczba decyzji* w % liczby gospodarstw rolnych																	Liczba działań o ponadprzeciętnym udziale gosp. rol. w danej grupie i ogółem		
			w tym																			
			razem	I	w tym							II	w tym						Decyzje w % gosp.			
					I.1	I.2	I.3	I.4	I.5	I.6	I.7		II.1	II.2	II.3	II.4	II.5	II.6				
																			II/I	I	II	I+II
Dolnośląskie	59,7	26,4	44,3	16,6	1,9	6,0	3,3	0,3	0,0	0,0	5,0	27,6	25,1	1,0	1,0	0,1	0,4	0,1	1,7	1	0	1
Kujawsko-Pomorskie	67,9	60,4	89,0	31,4	3,8	7,8	8,4	2,2	0,1	0,1	9,0	57,6	36,8	1,2	18,5	0,3	0,7	0,1	1,8	6	5	11
Lubelskie	179,9	113,4	63,0	25,8	1,9	3,9	3,9	0,2	0,1	0,4	15,5	37,2	33,5	0,8	1,7	0,4	0,7	0,1	1,4	2	3	5
Lubuskie	20,5	17,3	84,3	16,2	2,2	3,4	4,8	0,1	0,1	0,1	5,5	68,1	62,8	1,6	2,6	0,2	0,7	0,2	4,2	3	4	7
Łódzkie	128,4	67,7	52,7	27,4	2,2	5,4	4,0	0,3	0,1	0,0	15,4	25,3	19,5	0,8	4,3	0,2	0,4	0,1	0,9	3	0	3
Małopolskie	131,0	47,4	36,1	16,9	0,7	2,4	2,3	0,3	0,0	0,2	11,0	19,3	17,3	0,3	0,7	0,1	0,6	0,2	1,1	1	2	3
Mazowieckie	212,8	112,5	52,9	26,0	2,5	5,5	5,6	0,4	0,1	0,1	11,9	26,8	18,6	1,1	6,3	0,2	0,5	0,1	1,0	5	3	8
Opolskie	29,1	19,3	66,5	24,0	2,7	6,9	5,9	2,3	0,1	0,4	5,8	42,5	38,3	0,6	2,0	0,6	0,8	0,2	1,8	6	4	10
Podkarpackie	122,5	47,1	38,4	13,6	0,5	2,8	1,1	0,6	0,0	0,1	8,4	24,8	21,6	1,8	0,5	0,1	0,6	0,2	1,8	0	2	2
Podlaskie	82,3	56,1	68,2	26,8	3,1	6,4	6,7	1,1	0,0	0,0	9,4	41,4	31,6	1,3	7,1	0,5	0,8	0,2	1,5	5	6	11
Pomorskie	39,0	41,3	105,9	25,9	3,1	5,1	6,9	1,3	0,1	0,0	9,5	80,0	65,8	1,6	11,2	0,4	0,8	0,3	3,1	6	6	12
Śląskie	52,0	15,2	29,2	13,4	1,2	3,8	2,5	0,5	0,1	0,1	5,2	15,8	12,8	0,5	1,2	0,1	0,7	0,4	1,2	1	2	3
Świętokrzyskie	91,2	66,6	73,0	34,3	1,4	4,7	4,9	0,3	0,0	0,7	22,2	38,7	34,8	1,4	1,5	0,3	0,6	0,1	1,1	3	4	7
Warmińsko-Mazurskie	43,0	33,6	78,0	24,5	3,3	5,7	6,4	3,2	0,1	0,0	5,9	53,5	39,0	3,7	9,6	0,1	0,9	0,2	2,2	5	5	10
Wielkopolskie	122,8	86,4	70,3	24,6	3,3	5,1	7,1	1,1	0,1	0,0	7,8	45,7	32,0	0,7	11,8	0,2	0,6	0,3	1,9	6	4	10
Zachodniopomorskie	28,9	30,3	104,8	24,4	2,8	5,9	5,7	4,0	0,1	0,0	5,9	80,4	74,3	1,2	3,9	0,2	0,6	0,2	3,3	5	4	9
Polska – razem	1411,1	840,9	59,6	23,8	2,1	4,8	4,7	0,8	0,1	0,2	11,2	35,8	28,8	1,1	4,9	0,2	0,6	0,2	1,5	–	–	–

*Źródło i opisanie działań jak w tab. 1.

gruntów gospodarstw rolnych, II.3. Dostosowanie gospodarstw do standardów UE, II.4. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem, II.5. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej i II.6. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw). Przeprowadzono również analizę całościową, obejmującą liczbę wszystkich wymienionych płatności, z uwzględnieniem ich udziału w ogólnej liczbie gospodarstw oraz relacji między udziałami działań intensyfikujących i ekstensyfikujących. Ponadto, w celu analizy poziomu aktywności i stopnia różnicowania form wsparcia finansowego w danej jednostce przestrzennej określono liczbę działań (płatności) o ponadprzeciętnym udziale gospodarstw rolnych, zarówno w odniesieniu do ogółu ujętych w pracy działań, jak i z uwzględnieniem ich podziału na wydzielone dwie grupy (por. tab. 1, 2).

1. Działania ukierunkowane na wzrost produkcyjny i poprawę konkurencyjności rolnictwa

Ogółem w Polsce w latach 2002-2010 zrealizowano 335,6 tys. wniosków związanych z realizacją działań intensyfikujących (grupa I) – ukierunkowanych na wzrost produkcyjny i poprawę konkurencyjności rolnictwa. W grupie tej uwzględniono siedem działań pomocowych UE.

1.1. Ułatwianie startu młodym rolnikom – działanie to miało na celu poprawę struktury wieku użytkowników gospodarstw rolnych; dotyczyło pomocy finansowej dla młodych rolników – do 40 lat, którzy rozpoczynali samodzielne prowadzenie gospodarstwa rolnego. W analizowanym okresie przyznano 30,1 tys. takich dotacji, w tym 14,1 tys. w latach 2004-2006 (50 tys. zł/1 wniosek – w ramach *SPO Rolnictwo*) i 16,0 tys. w latach 2007-2010 (75 tys. zł/1 wniosek – w ramach *PROW 2007-2013*), co przeciętnie w kraju stanowiło 2,1% ogólnej liczby gospodarstw rolnych (por. tab. 1). Wskaźnik ten wahał się w układzie województw od 0,5% w podkarpackim do 3,8% w kujawsko-pomorskim (por. tab. 2), a w odniesieniu do powiatów (biur powiatowych ARiMR) od braku wniosków w tatrzańskim (woj. małopolskie) i poniżej 0,1% w nowotarskim (woj. małopolskie) do 8,2% w średzkim (woj. wielkopolskie). Niski poziom wskaźnika – do 1% – odnotowano w 66 powiatach, najliczniej położonych w województwach południowo-wschodniej Polski: małopolskim (16), podkarpackim (20), śląskim (9) i świętokrzyskim (4). Jednostek o tak niskich udziałach nie stwierdzono w województwach kujawsko-pomorskim, opolskim, podlaskim, pomorskim i wielkopolskim. Z kolei wysoki poziom analizowanego wskaźnika – ponad 5% – charakteryzował 19 powiatów zlokalizowanych w województwach kujawsko-pomorskim (żniński), mazowieckim (grójecki, łosicki, przasnyski, nowodworski), pomorskim (kwidziński, malborski, sztumski), warmińsko-mazurskim (braniewski, nowomiejski, nidzicki), wielkopolskim (obornicki, pilski, międzychodzki, gnieźnieński, średzki, wągrowiecki, wrzesiński) i zachodniopomorskim (wałecki).

I.2. Renty strukturalne – działanie to obejmowało rolników w wieku przedemerytalnym (od 55 lat do progu wieku emerytalnego); miało na celu przyspieszenie procesu wymiany pokoleniowej wśród osób prowadzących gospodarstwa rolne oraz poprawę struktury wielkościowej gospodarstw. W latach 2004-2010 zrealizowano 67,7 tys. takich wniosków (w tym najwięcej – 54 tys. – w ramach *PROW 2004-2006*; por. tab. 1), co stanowiło 4,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych – od poniżej 3% w woj. małopolskim (2,4%) i podkarpackim (2,8%) do blisko 8% w woj. kujawsko-pomorskim (7,8% – por. tab. 2). W układzie powiatów zmienność ta waha się od 1,0% w olkuskim (woj. małopolskie) do ok. 11% w chełmińskim i mogileńskim (woj. kujawsko-pomorskie).

Niski poziom analizowanego wskaźnika – do 2% – stwierdzono w 17 powiatach, najliczniej położonych w województwach małopolskim (9) i podkarpackim (4). Ponadto, występowały one jako pojedyncze jednostki w woj. mazowieckim (szydłowiecki), śląskim (będziński), świętokrzyskim (skarżyski) i wielkopolskim (grodziski). Jego wysoki poziom – powyżej 8% – odnotowano w 31 powiatach województw dolnośląskiego (3 – legnicki, oławski, strzebiński), kujawsko-pomorskiego (10), łódzkiego (2 – kutnowski, łęczycki), mazowieckiego (2 – płocki, sierpecki), opolskiego (4), podlaskiego (3 – augustowski, grajewski, wysokomazowiecki), pomorskiego (2 – człuchowski, malborski), świętokrzyskiego (1 – kazimierski), warmińsko-mazurskiego (1 – nowomiejski), wielkopolskiego (1 – kępiński) i zachodniopomorskiego (2 – gryfiński, pyrzycki). Tak wysokiej aktywności rolników w zakresie ubiegania się o rentę strukturalną nie stwierdzono w powiatach województw lubelskiego, lubuskiego, małopolskiego, podkarpackiego i śląskiego.

I.3. Inwestycje w gospodarstwach rolnych oraz modernizacja gospodarstw rolnych – dotyczy działań realizowanych w latach: 2002-2004 (Inwestycje w gospodarstwach rolnych – w ramach *SAPARD* – 12,9 tys. płatności), 2004-2006 (Inwestycje w gospodarstwach rolnych – w ramach *SPO Rolnictwo* – 24,1 tys. płatności) i 2007-2010 (Modernizacja gospodarstw rolnych – w ramach *PROW 2007-2013* – 29,1 tys. płatności), ukierunkowanych na wsparcie projektów związanych z modernizacją gospodarstw rolnych (np. budowa lub remont budynków oraz zakup maszyn i urządzeń). Ogółem zrealizowano 66,1 tys. wniosków (w tym 29,1 tys. w latach 2007-2010; por. tab. 1), co stanowiło przeciętnie w kraju 4,7% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Udział ten w układzie województw wahał się od 1,1% w podkarpackim do 8,4% w kujawsko-pomorskim (por. tab. 2). W odniesieniu do powiatów wynosił od 0,2% w będzińskim (woj. śląskie) do 24,9% w grójeckim (woj. mazowieckie).

Niskie wartości tego wskaźnika – do 2% – odnotowano w 58 jednostkach – od 1 powiatu w województwach lubuskim (żarski) i zachodniopomorskim (policzki) do 13 w woj. małopolskim i 18 w woj. podkarpackim (powiatów o tak niskich wartościach wskaźnika nie odnotowano w województwach kujawsko-pomorskim, opolskim, pomorskim, warmińsko-mazurskim i wielkopolskim). Z kolei najwyższe – przekraczające 10% – udziały gospodarstw realizujących działania inwestycyjno-

-modernizacyjne stwierdzono w 25 powiatach, reprezentujących regiony o historycznie ukształtowanej wysokiej kulturze rolnej i towarowym charakterze rolnictwa, tj. województwa: kujawsko-pomorskie (5), podlaskie (3), pomorskie (4), warmińsko-mazurskie (3) i zachodniopomorskie (1 – wałecki) oraz jednostki wyspecjalizowane w produkcji owocowo-warzywniczej, tj. powiaty: rawski w woj. łódzkim, proszowicki w woj. małopolskim, grójecki w woj. mazowieckim i sandomierski w woj. świętokrzyskim.

I.4. Korzystanie z usług doradczych przez rolników i posiadaczy lasów – dotyczy:

- dostosowania gospodarstwa rolnego do zasady wzajemnej zgodności (*cross-compliance*), tj. w zakresie gospodarki gruntami, ochrony środowiska, zdrowia publicznego, dobrostanu i zdrowia zwierząt i zdrowotności roślin;
- zwiększenia dochodowości i konkurencyjności gospodarstw rolnych i leśnych;
- wspierania restrukturyzacji, rozwoju i innowacji w gospodarstwach rolnych i leśnych;
- ochrony środowiska naturalnego;
- poprawy bezpieczeństwa pracy.

Analizowane działanie miało miejsce tylko w ramach *PROW 2007-2013*, a w latach 2007-2010 skutkowało zrealizowaniem 10,9 tys. takich płatności, co objęło 0,8% ogólnej liczby gospodarstw rolnych (por. tab. 1). Odsetek ten wahał się w układzie województw od 0,1% w lubuskim do 4,0% w zachodniopomorskim (por. tab. 2), a w odniesieniu do powiatów od braku zjawiska w 23 jednostkach województw dolnośląskiego (1 – jeleniogórski), lubuskiego (2 – strzelecko-drezdenecki, sulęciński), małopolskiego (6), mazowieckiego (8), pomorskiego (1 – pucki), świętokrzyskiego (4) i zachodniopomorskiego (1 – sławieński) do wysokiego poziomu – powyżej 2,5% – w 39 pow., w tym najwięcej (ponad 5%) w 15 woj. kujawsko-pomorskiego (1 – sępoleński), opolskiego (2 – głubczycki, prudnicki), pomorskiego (1 – kościerski), warmińsko-mazurskiego (3 – braniewski, nowomiejski, ostródzki) oraz zachodniopomorskiego (7 – białogardzki, drawski, łobeski – 29,5% – najwyższy udział w kraju, policki, stargardzki, świdnicki, wałecki).

I.5. Zwiększanie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej – dotyczy poprawy konkurencyjności przedsiębiorstw (w tym gospodarstw rolnych) w zakresie przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych. Działanie to wydzielono w ramach *PROW 2007-2013*, a w latach 2007-2010 w Polsce zrealizowano 0,9 tys. takich płatności. Stanowiło to zaledwie 0,07% ogólnej liczby gospodarstw rolnych. Wskaźnik ten według województw waha się od 0,02% w podkarpackim do 0,14 w śląskim. W układzie powiatów zmienność ta waha się od braku zjawiska w 66 jednostkach – reprezentujących, oprócz woj. śląskiego, wszystkie województwa w kraju (najliczniej 14 w dolnośląskim, 10 w podkarpackim i 8 w warmińsko-mazurskim). Najwyższe wartości wskaźnika – powyżej 0,3% – stwierdzono w 6 powiatach w województwach kujawsko-pomorskim (żniński), śląskim (wodzisławski, mikołow-

ski) oraz wielkopolskim (grodziski, kościański i wolsztyński – 0,5% – największy udział w kraju).

I.6. Przywracanie potencjału produkcji rolnej zniszczonego w wyniku wystąpienia klęsk żywiołowych oraz wprowadzenie odpowiednich działań zapobiegawczych – dotyczy wsparcia finansowego gospodarstw rolnych tracących swój potencjał produkcyjny w wyniku klęsk żywiołowych. Działanie to wydzielono w ramach *PROW 2007-2013*, a w latach 2007-2010 w Polsce zrealizowano 2,2 tys. takich płatności, co stanowiło 0,2% ogólnej liczby gospodarstw – w układzie województw od 0,00% w podlaskim, pomorskim i warmińsko-mazurskim do 0,66% w świętokrzyskim, a według powiatów od braku takich płatności w 209 jednostkach do powyżej 0,4% w 18 powiatach (por. tab. 1, 2). Najwyższy – ponad 1% – udział omawianych płatności w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych odnotowano w 8 powiatach: świeckim 1,1% (woj. kujawsko-pomorskie), otwockim 1,5% (woj. mazowieckie), dąbrowskim 1,8% (woj. małopolskie), tarnobrzeskim 2,0% (woj. podkarpackie), sandomierskim 3,2% i staszowskim 3,2% (woj. świętokrzyskie), kędzierzyńsko-kozielskim 4,2% (woj. opolskie) oraz najwięcej w opolskim 8,0% (woj. lubelskie).

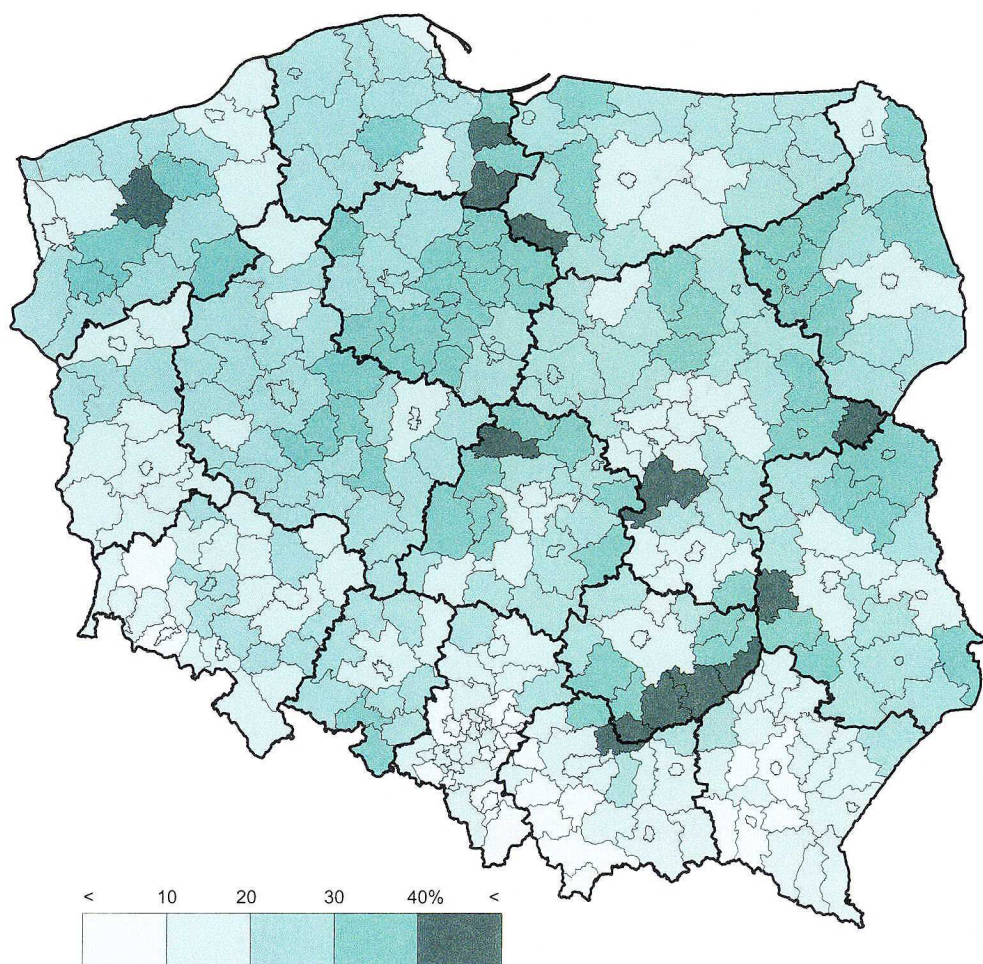
I.7. Wspieranie gospodarstw niskotowarowych – dotyczyło pomocy finansowej koniecznej do zachowania płynności finansowej gospodarstw o małej – do 4 ESU – skali produkcji. Działanie to wydzielono jedynie w ramach *PROW 2004-2006*, objęło 157,7 tys. płatności, co stanowiło 11,2% gospodarstw rolnych (por. tab. 1). Wskaźnik ten w układzie województw wahał się od 5% w dolnośląskim do 22,2% w świętokrzyskim (por. tab. 2), a według powiatów od 1,4% w polickim (woj. zachodniopomorskie) i bieruńsko-lędzińskim (woj. śląskie) do 37,5% w kazimierskim (woj. świętokrzyskie).

Niski udział gospodarstw realizujących płatność ukierunkowaną na podniesienie ich towarowości – do 5% – stwierdzono w 77 powiatach, najliczniej położonych w województwach dolnośląskim (12), śląskim (13), warmińsko-mazurskim (8), wielkopolskim (12) i zachodniopomorskim (9). Z kolei wysoki poziom wskaźnika – powyżej 20% – charakteryzował 21 powiaty w województwach lubelskim (6), łódzkim (3), małopolskim (2 – dąbrowski, proszowski), mazowieckim (3) i świętokrzyskim (7).

W latach 2002-2010 w grupie działań ukierunkowanych na wzrost produkcyjny i towarowy oraz poprawę konkurencyjności rolnictwa (razem 335,6 tys. płatności) największą popularnością cieszyło się działanie *PROW 2004-2006* Wspieranie gospodarstw niskotowarowych – 157,7 tys. wniosków (47% ogólnej liczby płatności w grupie działań intensyfikujących). Kolejne równorzędne lokaty zajęły dwa działania – Renty strukturalne (67,7 tys.) i Modernizacja i inwestycje gospodarstw rolnych (66,1 tys.). Odnotowaną również wysoką rangę płatności dotyczących ułatwiania startu młodym rolnikom (30,1 tys.), a pozostałe działania tej grupy nie oddziaływały istotnie na rolnictwo (por. tab. 1).

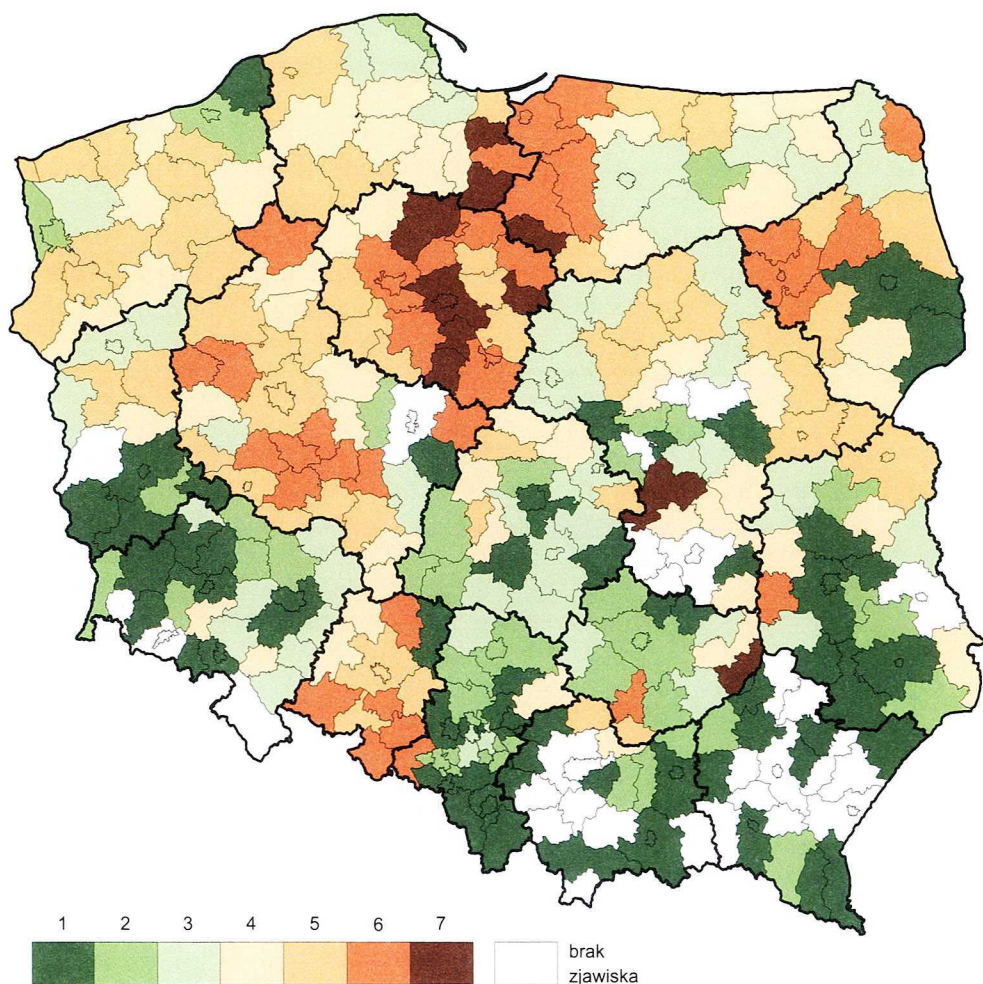
Przeciętnie w kraju liczba wniosków ukierunkowanych na rozwój produkcyjny rolnictwa stanowiła 23,8% ogółu gospodarstw rolnych. Wskaźnik ten charakteryzo-

wał się dużym zróżnicowaniem przestrzennym – według województw od 13-14% w podkarpackim i śląskim do ponad 30% w kujawsko-pomorskim (31,4%) i świętokrzyskim (34,3%), a w układzie powiatów od 4,5% w będzińskim (woj. śląskie) do 58,7% w kazimierskim (woj. świętokrzyskie). Jego najniższy poziom – nie przekraczający 10% – odnotowano w 19 powiatach południowej Polski, położonych w województwach dolnośląskim (2 – bolesławiecki, jeleniogórski), małopolskim (6), podkarpackim (5) i śląskim (6). Z kolei rekordowo wysoką aktywność gospodarstw rolnych w zakresie realizacji działań pomocowych UE przyczyniających się do wzrostu produkcyjnego i poprawy konkurencyjności rolnictwa (powyżej 40% gosp.)



Ryc. 1. Płatności programów pomocowych UE dotyczące wzrostu produkcyjnego i poprawy konkurencyjności rolnictwa w ogólnej liczbie gospodarstw – producentów rolnych ARiMR (lata 2002-2010 – razem)

Źródło: Jak w tab. 1 (ryc. 1-5).



Ryc. 2. Liczba płatności działań intensyfikujących o ponadprzeciętnym udziale w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych

stwierdzono w 13 powiatach, położonych w 8 województwach, tj.: lubelskim (opolski 47,6%), łódzkim (łęczycki 43,0%), małopolskim (proszowicki 49,8%), mazowieckim (łosicki 44,5%, grójecki 47,4%), pomorskim (kwidzyński 45,4%, malborski 49,3%), świętokrzyskim (buski 42,2%, kazimierski 58,7%, sandomierski 52,9%, staszowski 44,0%), warmińsko-mazurski (nowomiejski 45,2%) i zachodniopomorski (łobeski 52,1%; por. ryc. 1).

Wnioski zrealizowane w ramach analizowanych 7 działań pomocowych UE ukierunkowanych na rozwój rolnictwa poddano także analizie, przyjmującej za kryterium delimitacji przestrzennej liczbę płatności danego działania o ponadprzeciętnym udziale w ogólnej liczbie gospodarstw. W przypadku wszystkich działań tej grupy

brakiem tak dużych udziałów charakteryzowało się tylko woj. podkarpackie, na terenie którego wystąpiło aż 10 takich powiatów (por. tab. 2, ryc. 2). Ponadto, sytuację taką stwierdzono w 19 powiatach, położonych w województwach dolnośląskim (3 – jeleniogórski, lubański, kłodzki), lubelskim (chełmski), lubuskim (krośnieński), małopolskim (7), mazowieckim (6), wielkopolskim (koniński). Najszerzej z pakietu działań intensyfikujących rolnictwo korzystali rolnicy z województw kujawsko-pomorskiego, opolskiego i wielkopolskiego, gdzie przeciętnie na 7 analizowanych działań w regionie aż 6 miało ponadprzeciętne udziały w ogólnej liczbie gospodarstw. W układzie powiatów rekordowo wysokie wartości miernika – ponadprzeciętne udziały cechowały wszystkie 7 działań – stwierdzono na terenie 5 województw: mazowieckiego (grójecki), pomorskiego (kwidziński, malborski), świętokrzyskiego (sandomierski), warmińsko-mazurskiego (nowomiejski) oraz najliczniej kujawsko-pomorskiego (aleksandrowski, radziejowski, rypiński, świecki i toruński; por. ryc. 1). Wskazuje to, że różnorodność form wsparcia funduszami UE rozwoju produkcyjnego rolnictwa przede wszystkim charakteryzuje obszary o wysokim poziomie kultury rolnej – cechujące się zarówno historycznie ukształtowanym wysoko produkcyjnym charakterem rolnictwa (np. Kujawy, Wielkopolska) jak i warzywniczo-sadowniczym ukierunkowaniem produkcji rolnej (np. pow. grójecki, sandomierski).

2. Działania ukierunkowane na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich

Ogółem w Polsce w latach 2002-2010 zrealizowano 505 tys. wniosków związanych z realizacją działań ekstensyfikujących – ukierunkowanych na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich. W grupie tej (II) uwzględniono sześć działań pomocowych UE.

II.1. Płatności rolnośrodowiskowe – dotyczą zachęcenia do podejmowania przez rolników przedsięwzięć na rzecz ochrony środowiska. Działanie to realizowane było w ramach *PROW 2004-2006* jako „Wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt” (zrealizowano 308,7 tys. płatności – dostępnych w formie siedmiu pakietów obejmujących cały kraj lub wydzielone strefy priorytetowe) oraz *PROW 2007-13* jako „Program rolnośrodowiskowy” (w latach 2007-2010 zrealizowano 97,2 tys. płatności dostępnych w formie 9 pakietów obejmujących terytorium całego kraju; jedno gospodarstwo mogło realizować do 3 pakietów). Ogółem w latach 2004-2010 zrealizowano 405,9 tys. płatności rolnośrodowiskowych, co stanowiło 28,8% ogólnej liczby gospodarstw – od 12,8% w woj. śląskim do 74,3% w woj. zachodniopomorskim (por. tab. 1, 2).

W układzie powiatów tak określony wskaźnik aktywności gospodarstw rolnych w zakresie udziału w programie rolnośrodowiskowym wahał się od 3,2% w strzelińskim (woj. dolnośląskie) oraz suskim i wadowickim (woj. małopolskie) do 166,7%

w drawskim (zachodniopomorskie) oraz 179% w bieszczadzkim (woj. podkarpackie; udziały ponad 100% wskazują na występowanie dużej grupy gospodarstw realizujących kilka pakietów rolnośrodowiskowych).

Niski poziom wskaźnika – do 15% – odnotowano w 72 powiatach, najliczniej położonych w województwach małopolskim (11), mazowieckim (14), podkarpackim (10), śląskim (14); powiatów o tak niskiej aktywności gospodarstw nie stwierdzono w woj. lubuskim, opolskim, podlaskim, pomorskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim). Wysoki poziom wskaźnika – powyżej 75% – wystąpił w 35 powiatach, w tym próg 100% przekroczone w 15 jednostkach, tj.: włodawskim (woj. lubelskie), krośnieńskim (lubuskie), bieszczadzkim (podkarpackie), bytowskim, człuchowskim, lęborskim, słupskim (pomorskie), chodzieskim, wrzesińskim (wielkopolskie) oraz drawskim, gołeniewskim, gryfickim, łobeskim, szczecineckim i wałeckim (zachodniopomorskie).

II.2. Zalesienie gruntów rolnych oraz zalesienie gruntów innych niż rolne – dotyczy powiększania obszarów leśnych przez zalesianie gruntów będących w użytkowaniu gospodarstw rolnych. Działanie to realizowane było w ramach *PROW 2004-2006* (zalesienie użytków rolnych o niskiej przydatności dla rolnictwa – zrealizowano 9 tys. płatności) oraz 2007-2013 (poszerzono zakres działania o możliwość zalesiania gruntów innych niż rolne – w latach 2007-2010 zrealizowano 6,3 tys. płatności; por. tab. 1). Ogółem w ramach analizowanego działania odnotowano 15,3 tys. płatności, co wynosiło 1,1% ogólnej liczby gospodarstw rolnych (por. tab. 2). Tak określony wskaźnik aktywności gospodarstw rolnych w zakresie ich udziału w wspieranym środkami unijnymi programie zalesienia gruntów wahał się w układzie województw od 0,3% w małopolskim do 3,7% w warmińsko-mazurskim, a w odniesieniu do powiatów od braku zalesień w dzierzoniowskim (woj. dolnośląskie), raciborskim (śląskie) i tatrzańskim (małopolskie) do 9,9% w braniewskim (warmińsko-mazurskie).

Niski poziom wskaźnika – do 1% – odnotowano w 189 powiatach, najliczniej położonych w województwach dolnośląskim (17), lubelskim (15), łódzkim (14), małopolskim (17), mazowieckim (22), opolskim (10), śląskim (15), wielkopolskim (26) i zachodniopomorskim (11); brak takich powiatów wyróżnia tylko woj. warmińsko-mazurskie. Z kolei wysoki poziom – powyżej 4% – stwierdzono w 17 powiatach – od pojedynczych w woj. dolnośląskim (głogowski), podkarpackim (lubaczowski), podlaskim (hajnowski), świętokrzyskim (włoszczowski), wielkopolskim (złotowski), zachodniopomorskim (wałecki) i 3 jednostek w woj. pomorskim (kwidziński, lęborski, sztumski) do 8 powiatów w woj. warmińsko-mazurskim (bartoszycki, braniewski, elbląski, gołdapski, kętrzyński, nidzicki, olecki, ostródzki).

II.3. Dostosowanie gospodarstw do standardów UE – dotyczy wsparcia finansowego przedsięwzięć ukierunkowanych na adaptację gospodarstw rolnych do standardów unijnych w zakresie ochrony środowiska, higieny, dobrostanu zwierząt oraz bezpieczeństwa żywności. Działanie to realizowane było tylko w ramach *PROW 2004-2006*, kiedy zrealizowano 69,7 tys. takich płatności, co przeciętnie w kraju sta-

nowiło 4,9% ogólnej liczby gospodarstw rolnych (por. tab. 1). Wskaźnik ten według województw wynosił od 0,7% w małopolskim do 18,5% w kujawsko-pomorskim (por. tab. 2). Zmienność ta w układzie powiatów wahała się od braku takich płatności w będzińskim (woj. śląskie), łańcuckim (podkarpackie) i tatrzańskim (małopolskie) do 28,0-28,5% w nakielskim, sępoleńskim i żnińskim (wszystkie w woj. kujawsko-pomorskim).

Niski poziom wskaźnika – do 3% – charakteryzował liczną grupę 155 powiatów (jednostek takich nie stwierdzono w woj. kujawsko-pomorskim, pomorskim i wielkopolskim), w tym najniższe udziały – poniżej 0,5% – odnotowano w 47 pow. województw dolnośląskiego (9), lubelskiego (3), lubuskiego (1 – żarski), łódzkiego (1 – rawski), małopolskiego (11), mazowieckiego (4), podkarpackiego (11), śląskiego (4) i świętokrzyskiego (3). Wysoki poziom aktywności gospodarstw rolnych w zakresie przedsięwzięć dotyczących dostosowania do standardów UE – wskaźnik powyżej 15% – odnotowano na terenach charakteryzujących się wysokim poziomem rozwoju rolnictwa – w 37 powiatach, położonych – oprócz województw mazowieckiego (4), podlaskiego (2 – sejeński, zambrowski), pomorskiego (3) i warmińsko-mazurskiego (3) – głównie w woj. kujawsko-pomorskim (15) i wielkopolskim (10).

II.4. Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem – dotyczy współfinansowania przedsięwzięć ukierunkowanych na poprawę stanu wyposażenia gospodarstw rolnych w nowoczesną infrastrukturę techniczną, zwłaszcza istotną z punktu widzenia ochrony środowiska przyrodniczego (np. urządzenia wodno-kanalizacyjne). Działanie to wydzielono w ramach *PROW 2004-2006*, kiedy zrealizowano 3,4 tys. takich płatności, co stanowiło 0,2% ogółu gospodarstw rolnych (por. tab. 1). Wskaźnik ten w układzie województw wahał się od poniżej 0,1% w dolnośląskim i podkarpackim do 0,6% w opolskim (por. tab. 2). W odniesieniu do powiatów jego zmienność wynosiła od braku zjawiska w 42 jednostkach, najliczniej w woj. dolnośląskim (8), do ponad 0,5% w 40 powiatach zlokalizowanych w województwach kujawsko-pomorskim (4), lubelskim (6), łódzkim (3) małopolskim (1 – miechowski), mazowieckim (2), opolskim (4), podlaskim (4), pomorskim (4), śląskim (1 – mikołowski), świętokrzyskim (3). Próg 1,0% przekroczono jedynie w 5 powiatach: nyskim 1,3%, kluczborskim 1,8% (woj. opolskie), łomżyńskim 1,7%, zambrowskim 1,8% (podlaskie) oraz parczewskim 2,1% (lubelskie).

II.5. Różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej – dotyczyło wsparcia finansowego projektów związanych z realizacją inwestycji służących podjęciu przez gospodarstwa rolne dodatkowej działalności gospodarczej (np. w zakresie agroturystyki, usług na rzecz rolnictwa i przetwórstwa – na małą skalę – produktów rolnych). Działanie takie realizowano w latach: 2002-2004 (schemat „Tworzenie źródeł dodatkowego dochodu w gospodarstwach rolnych” – w ramach *SAPARD* – 1,5 tys. płatności), 2004-2006 (działanie „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” – w ramach *SPO Rolnictwo* – 4 tys. płatności) i 2007-2010 (działanie „Różnicowanie w kierunku

działalności nierolniczej” – w ramach *PROW 2007-2013* – 3,1 tys. płatności). Ogółem zrealizowano 8,6 tys. wniosków, co stanowi 0,6% ogółu gospodarstw rolnych – od 0,4% w woj. dolnośląskim i łódzkim do 0,9% w woj. warmińsko-mazurskim (por. tab. 1, 2). W układzie powiatów wskaźnik ten wahał się od braku takich płatności w bieruńsko-lędzimskim do 2,8% w żywieckim (oba w woj. śląskim).

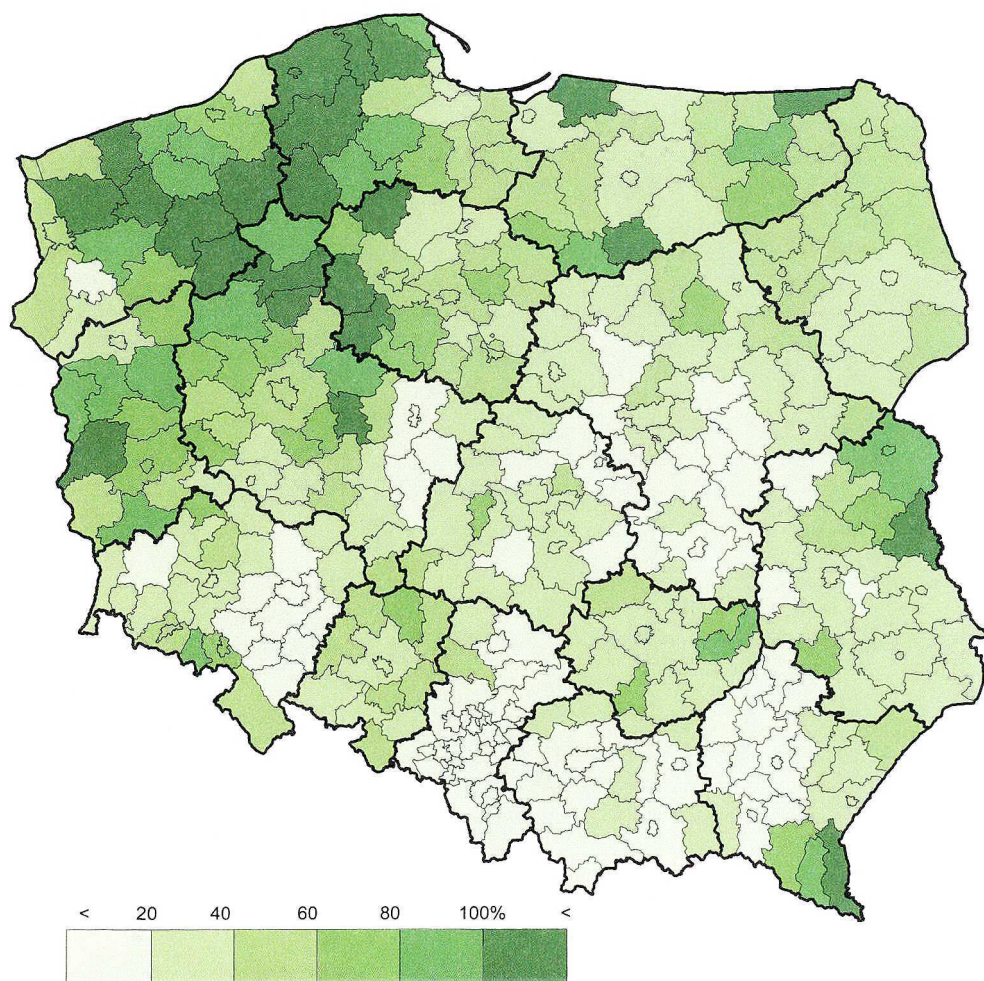
Niski udział gospodarstw podejmujących dzięki funduszom UE pozarolniczą działalność gospodarczą (do 0,5%) stwierdzono w 140 powiatach, występujących we wszystkich województwach, najliczniej – ponad 15 jednostek w dolnośląskim (18), łódzkim (16) i mazowieckim (25). Wysoki poziom analizowanego wskaźnika – ponad 1,5% – odnotowano w 14 jednostkach, w tym próg 2% został przekroczony w 7 powiatach: bieszczadzkim, leskim (woj. podkarpackie), kluczborskim (opolskie), nowodworskim, lęborskim (pomorskie), mikołowskim i żywieckim (śląskie).

II.6. Tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw – dotyczy dofinansowania inwestycji ukierunkowanych na podniesienie konkurencyjności gospodarczej obszarów wiejskich, rozwój przedsiębiorczości i rynku pracy, a w konsekwencji na wzrost zatrudnienia na obszarach wiejskich. Działanie to wprowadzono do *PROW 2007-2013*, a w latach 2007-2010 zrealizowano 2,4 tys. takich płatności, co stanowiło 0,2% ogólnej liczby gospodarstw rolnych w kraju – od poniżej 0,1% w woj. dolnośląskim i łódzkim do 0,4% w woj. śląskim (por. tab. 1, 2). Wskaźnik ten w układzie powiatów wahał się od brak płatności w 14 powiatach województw dolnośląskiego (5 pow.), lubuskiego (1 – słubicki), łódzkiego (2 – kutnowski, łaski), mazowieckiego (2 – mławski, nowodworski), śląskiego (1 – mikołowski), warmińsko-mazurskiego (3) do 0,5-1,0% w 14 powiatach położonych w województwach lubuskim (1 – sułeciński), pomorskim (2 – kartuski, nowodworski), śląskim (4), warmińsko-mazurskim (2 – mrągowski, nowomiejski), wielkopolskim (4) i zachodniopomorskim (1 – choszczeński) oraz najwięcej – ponad 1% – w 2 powiatach woj. śląskiego – raciborskim 1,1% i żywieckim 1,2%.

W ramach działań dotyczących poprawy stanu środowiska przyrodniczego i podniesienia rangi pozarolniczej działalności gospodarczej (razem 505,3 tys. płatności) zdecydowanie największą popularnością cieszyło się działanie *PROW* „Program rolnośrodowiskowy” – 405,9 tys. wniosków (aż 80,3% ogólnej liczby płatności w grupie działań ekstensyfikujących). Kolejną lokatę zajęło realizowane tylko w latach 2004-2006 działanie *PROW* „Dostosowanie gospodarstw rolnych do standardów UE” (69,7 tys.), a pozostałe działania tej grupy nie oddziaływały istotnie na rolnictwo (por. tab. 1).

Przeciętnie w kraju liczba wniosków ukierunkowanych na ekstensyfikację produkcji rolniczej stanowiła 25,8% ogółu gospodarstw rolnych. Wskaźnik ten charakteryzował się dużym zróżnicowaniem przestrzennym. Według województw wahał się od 15,8% w śląskim do 80-81% w pomorskim i zachodniopomorskim, a w odniesieniu do powiatów od 4-5% w suskim, wadowickim (woj. małopolskie) i strzelińskim (woj. dolnośląskie) do ponad 150% w drawskim (177%, woj. zachodniopomorskie) i bieszczadzkim (185%, woj. podkarpackie).

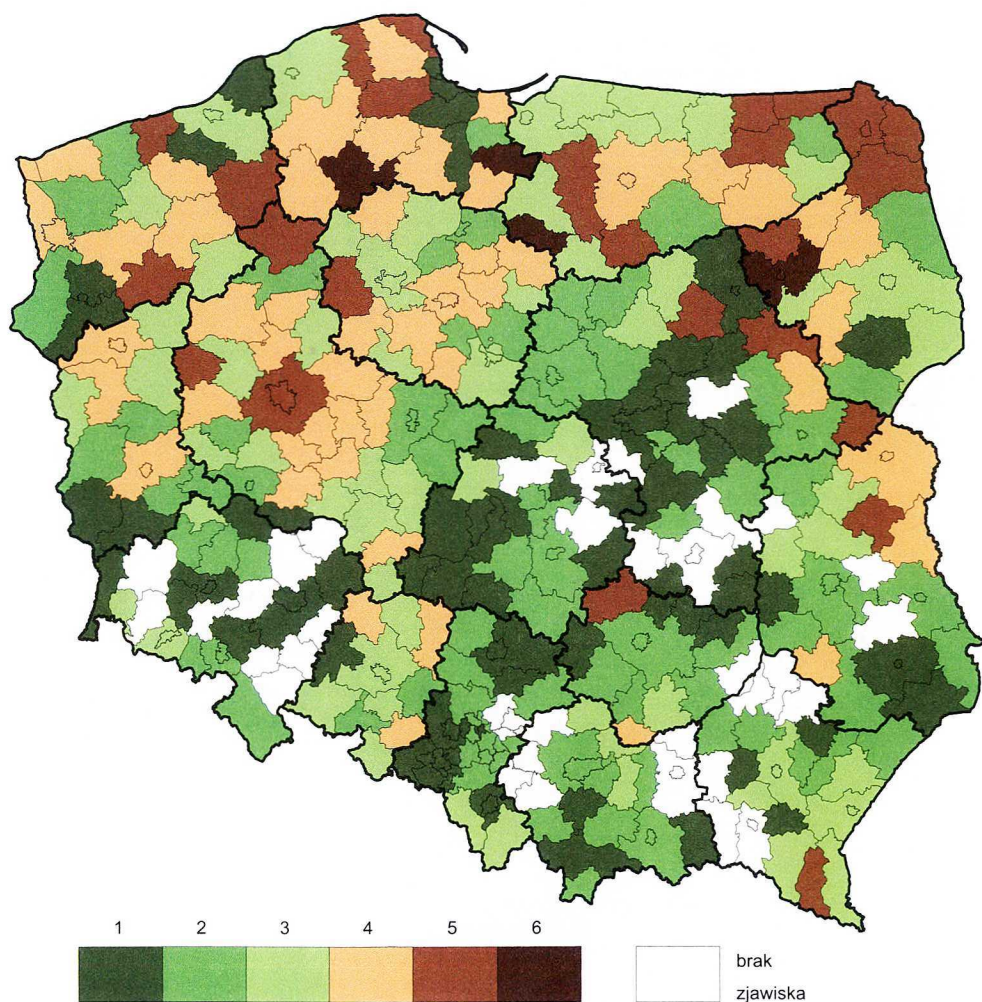
Niski poziom – do 20% – odnotowano w 75 powiatach, najliczniej w woj. dolnośląskim (8), małopolskim (13), mazowieckim (13), podkarpackim (12), śląskim (15) – brak takich jednostek stwierdzono w woj. w lubuskim, opolskim, podlaskim, pomorskim, świętokrzyskim i warmińsko-mazurskim. Bardzo wysoki poziom wskaźnika – ponad 100% – wystąpił w 23 powiatach, często cechujących się słabymi warunkami przyrodniczymi i korzystną strukturą agrarną, a położonych głównie w północnej Polsce – w woj. kujawsko-pomorskim (3 – nakielski, tucholski, żniński), lubuskim (krośnieński), pomorskim (bytowski, człuchowski, lęborski, słupski, wejherowski), warmińsko-mazurskim (braniewski, gołdapski, nidzicki), wielkopolskim



Ryc. 3. Płatności programów pomocowych UE dotyczące poprawy środowiska przyrodniczego i wzrostu pozarolniczego rozwoju obszarów wiejskich w ogólnej liczbie gospodarstw – producentów rolnych ARiMR (lata 2002-2010 – razem)

(chodzieński, piliński, wrzesiński) i zachodniopomorskim (6 pow. – drawski, goleniowski, gryficki, łobeski, szczecinecki, wałecki). Na pozostałym obszarze kraju tak wysokie udziały stwierdzono jedynie w dwóch powiatach – włodawskim (woj. lubelskie) i bieszczadzkim (woj. podkarpackie, por. ryc. 3).

Wnioski zrealizowane w ramach analizowanych 6 działań pomocowych UE ukierunkowanych na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich poddano także analizie, przyjmującej za kryterium delimitacji przestrzennej liczbę działań o ponadprzeciętnym ich udziale w ogólnej liczbie gospodarstw.



Ryc. 4. Liczba płatności działań dotyczących poprawy środowiska przyrodniczego i pozarolniczego rozwoju obszarów wiejskich o ponadprzeciętnym udziale w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych

W układzie województw miernik ten wahał się od braku takich działań w woj. dolnośląskim do wszystkich 6 w podlaskim i pomorskim (por. tab. 2). W odniesieniu do powiatów, oprócz 35 jednostek o braku ponadprzeciętnych działań proekologicznych i ukierunkowanych na pozarolniczy rozwój gospodarstw (najwięcej 10 pow. w woj. dolnośląskim), najniższe jego wartości odnotowano w 63 powiatach, gdzie tylko 1 z analizowanych działań przekroczyło próg średniego udziału w kraju – najliczniej występujących w województwach centralnej Polski: łódzkim (11) i mazowieckim (14). Wysoką różnorodność form wspierania analizowanej grupy działań odnotowano w 49 powiatach o 4 ponadprzeciętnych działaniach (najwięcej w woj. kujawsko-pomorskim – 8, pomorskim – 7 i wielkopolskim – 12), 25 powiatach o 5 ponadprzeciętnych działaniach (najwięcej 4 w podlaskim i 5 w warmińsko-mazurskim) oraz przede wszystkim w 4 powiatach, gdzie wszystkie 6 analizowanych udziałów przekroczyły wartość przeciętną dla kraju, tj. w: łomżyńskim (podlaskie), nowomiejskim (warmińsko-mazurskie) oraz chojnickim i sztumskim (pomorskie; por. ryc. 4). Ogółem odnotowano 78 powiatów wyróżniających się co najmniej czterema (spośród 6) ponadprzeciętnymi udziałami działań dotyczących wsparcia środowiskowego i pozarolniczego rozwoju gospodarstw rolnych, głównie zlokalizowanych w północnej części kraju, w województwach kujawsko-pomorskim (9), podlaskim (8), pomorskim (12), warmińsko-mazurskim (9), wielkopolskim (15) i zachodniopomorskim (8) – w regionach o wysokim poziomie kultury rolnej i korzystnej strukturze obszarowej gospodarstw. Jednostek takich nie stwierdzono w woj. dolnośląskim, łódzkim, małopolskim i śląskim, a ich najmniejsza liczba charakteryzowała powiaty pozostałych województw centralnej i południowej Polski, tj.: lubelskie (4), opolskie (3) i świętokrzyskie (2).

3. Ujęcie syntetyczne (działania grup ekstensyfikującej i intensyfikującej – razem)

Przeprowadzono również analizę całościową, obejmującą wszystkie uwzględnione w prezentowanym opracowaniu działania (840,9 tys. płatności). Ich łączny udział w ogólnej liczbie gospodarstw wynosił 59,6% – od poniżej 50% w 4 województwach południowej Polski – dolnośląskim (44,3%), małopolskim (36,1%), podkarpackim (38,4%), śląskim (29,2%) do ponad 100% w 2 województwach w północnej części kraju – pomorskim (105,4%) i zachodniopomorskim (104,8%, por. tab. 2). Wskaźnik ten w układzie powiatów wahał się od 11,2% w pow. będzińskim w woj. śląskim do ponad 200% w pow. bieszczadzkim 204% (woj. podkarpackie) oraz łobeskim 200,2% i drawskim 205% (woj. zachodniopomorskie).

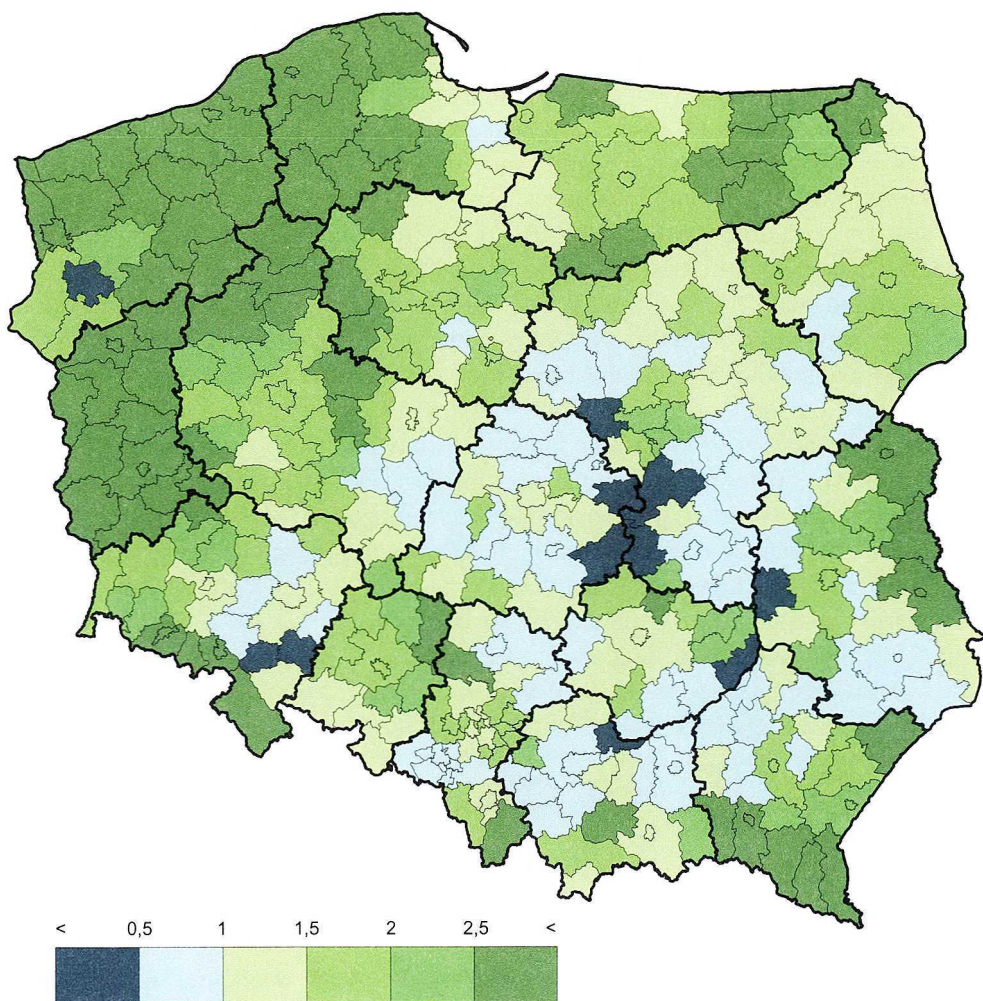
Jego niski poziom – poniżej 25% – odnotowano w 21 powiatach, położonych w obrębie 3 województw południowej Polski: małopolskiego (8), podkarpackiego (5) i śląskiego (8). Z kolei wysoki poziom aktywności gospodarstw rolnych w zakresie pozyskiwania funduszy unijnych przede wszystkim charakteryzował 49 powiatów,

gdzie liczba zrealizowanych wniosków przekraczała liczbę gospodarstw rolnych (wskaźnik powyżej 100%; efekt uczestniczenia 1 gospodarstwa rolnego w kilku działaniach pomocowych UE, najczęściej w kilku pakietach programu rolnośrodowiskowego). Powiaty takie nielicznie występowały w województwach dolnośląskim (kamiennogórski), lubelskim (bialski, parczewski, włodawski), mazowieckim (makowski), podkarpackim (bieszczadzki) i świętokrzyskim (opatowski, pińczowski) oraz tworzyły bardziej zwarte układy przestrzenne w województwach: kujawsko-pomorskim (6), lubuskim (4), pomorskim (8), warmińsko-mazurskim (6), wielkopolskim (6) oraz przede wszystkim zachodniopomorskim (11).

Wysokie wskaźniki aktywności gospodarstw w zakresie pozyskiwania środków UE często charakteryzowały tereny o niekorzystnych warunkach przyrodniczych, wyróżniające się większym zainteresowaniem rolników w zakresie ich uczestnictwa w działaniach proekologicznych (program rolnośrodowiskowy, zalesienie gruntów rolnych) lub przyczyniających się do poprawy sytuacji ekonomicznej gospodarstw rolnych w wyniku podjęcia (dodatkowo) pozarolniczej działalności gospodarczej. Najwyraźniej wskazuje na to zwarty terytorialnie kompleks powiatów w północno-zachodniej części kraju (Pomorze, Krajna, Ziemia Lubuska). Jednak przykład wielu powiatów z Kujaw i Wielkopolski wskazuje, że podniesienie udziału zrealizowanych płatności unijnych w ogólnej liczbie gospodarstw rolnych jest także efektem realizacji działań ukierunkowanych na intensyfikację produkcji rolniczej.

W celu przeprowadzenia łącznej delimitacji przestrzennej wydzielonych dwóch kierunków rozwoju rolnictwa i obszarów wiejskich przeprowadzono analizę zróżnicowania relacji zachodzących między uprzednio omówionymi udziałami działań grupy II (poprawa środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich – por. ryc. 1 oraz tab. 1 i 2) a grupy I (wzrost produkcyjny i poprawa konkurencyjności rolnictwa; por. ryc. 3 oraz tab. 1, 2 i ryc. 5). Tak określony wskaźnik preferencji gospodarstw rolnych w zakresie pozyskiwania środków UE w układzie regionalnym wahał się od zrównoważonej relacji w centralnej Polsce – w woj. łódzkim (0,9) i w mazowieckim (1,0) do ponad 3-krotnej przewagi płatności grupy „II” w woj. pomorskim (3,1), zachodniopomorskim (3,3) i lubuskim (4,2%). W odniesieniu do powiatów różnice te były znacznie większe – od 0,2 w grójeckim (woj. mazowieckie), rawskim (woj. łódzkie) i strzelińskim (woj. dolnośląskie) do 9,6 w bieszczadzkim (woj. podkarpackie). Przewagę działań ukierunkowanych na rozwój produkcyjny rolnictwa stwierdzono tylko w 74 powiatach, najliczniej położonych w woj. łódzkim (11) i mazowieckim (16). Tak określone preferencje gospodarstw rolnych najwyraźniej zaznaczają się w 11 powiatach o wskaźniku poniżej 0,5, położonych w woj. dolnośląskim (strzeliński, dzierzoniowski), lubelskim (opolski), łódzkim (rawski, opoczyński), małopolskim (proszowicki), mazowieckim (grójecki, przysuski, sochaczewski), świętokrzyskim (sandomierski) i zachodniopomorskim (przycki; por. ryc. 5).

Wysoki poziom wskaźnika – powyżej 2 – wskazujący na wyraźną przewagę działań grupy II odnotowano w 73 powiatach, najliczniej występujących w woj. dol-



Ryc. 5. Relacja między liczbami zrealizowanych płatności w ramach działań pomocowych UE grup ekstensywnej i intensywnej (razem lata 2002-2010)

nośląskim (10), lubuskim (12), pomorskim (10), warmińsko-mazurskim (10), wielkopolskim (16) i zachodniopomorskim (15); powiatów takich nie stwierdzono jedynie w woj. łódzkim. W grupie tych powiatów odnotowano także 18 jednostek o dominacji działań ukierunkowanych na poprawę środowiska przyrodniczego i stanu pozarolniczej aktywności gospodarstw rolnych (wskaźnik powyżej 5,0), zlokalizowanych w 7 województwach, tj.: dolnośląskim (wałbrzyski, kamiennogórski), lubelskim (włodawski), lubuskim (krośnieński, zielonogórski, żagański, żarski), podkarpackim (bieszczadzki, leski), pomorskim (bytowski, człuchowski, lęborski, pucki, słupski), wielkopolskim (chodzieski) i zachodniopomorskim (drawski, goleniowski, szczecinecki).

W celu określenia stopnia zróżnicowania działań pomocowych UE określono także liczbę działań o ponadprzeciętnym udziale gospodarstw rolnych – razem działania grupy I (wzrost produkcyjny i poprawa konkurencyjności rolnictwa; por. ryc. 2 oraz tab. 1 i 2) i grupy II (poprawa środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich – por. ryc. 4 oraz tab. 1 i 2). Tak określony miernik charakteryzował się dużym zróżnicowaniem przestrzennym, zarówno w układzie województw – od dolnośląskiego – 1 (tylko udział gospodarstw rolnych w 1 działaniu – I.2. „Renty strukturalne” był wyższy od średniej krajowej) do 11 w przypadku woj. kujawsko-pomorskiego, podlaskiego i pomorskiego (brak wyższego od średniej udziału w przypadku 2 działań I.6. „Przywracanie potencjału produkcji...” oraz I.7. „Wspieranie gospodarstw niskotowarowych”), jak i według powiatów – od braku jakiegokolwiek działania o udziale przekraczającym średnią krajową w 7 jednostkach zlokalizowanych w województwach małopolskim (wadowicki), mazowieckim (przysuski, radomski, wołomiński) i podkarpackim (jasielski, niżański, stalowowolski) do 13 takich działań w pow. nowomiejskim (woj. warmińsko-mazurskie – jedyny powiat w Polsce wyróżniający się ponadprzeciętną aktywnością gospodarstw rolnych w zakresie wszystkich dostępnych dla rolnictwa działań pomocowych UE). Również wysoką ocenę uzyskała grupa 11 powiatów o wartości miernika 10-12, tj.: radziejowski, toruński (kujawsko-pomorskie), łomżyński, koleński, sejeński (podlaskie), chojnicki, kwidzyński, sztumski (pomorskie), ostródzki (warmińsko-mazurski) oraz międzychodzki i złotowski (wielkopolskie).

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza wykazała, że w latach 2002-2010 aktywność gospodarstw rolnych w zakresie pozyskiwania funduszy UE charakteryzowała się silnym zróżnicowaniem przestrzennym – według województw i powiatów. Potwierdziły to duże dysproporcje udziałów zrealizowanych wniosków w ogólnej liczbie gospodarstw zarówno w odniesieniu do poszczególnych działań Wspólnej Polityki Rolnej, jak i ich łącznego ujęcia, wraz z uwzględnieniem podziału na działania intensyfikujące – ukierunkowane na wzrost produkcyjny i poprawę konkurencyjności rolnictwa oraz działania ekstensyfikujące – ukierunkowane na poprawę środowiska przyrodniczego i pozarolniczy rozwój obszarów wiejskich. Wykazano wyższą aktywność gospodarstw w zakresie działań ekstensyfikujących – 35,8% gospodarstw (działania intensyfikujące – 23,8% gospodarstw), co było przede wszystkim efektem wysokiego udziału programu rolnośrodowiskowego (28,8% gospodarstw). Takie zróżnicowanie absorpcji funduszy UE wskazuje na postępujący w polskim rolnictwie proces odchodzenia od intensywnych form produkcji i podniesienia rangi działań ukierunkowanych na wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich. Jednak zachodzący proces absorpcji środków unijnych w niewielkim stopniu przyczynił się do zmniejszenia dysproporcji przestrzennych w rozwoju polskiego rolnictwa. Wskazują na to znacz-

ne różnice liczby zrealizowanych płatności w odsetku ogólnej liczby gospodarstw występujące między obszarami o rozdrobnionej strukturze agrarnej i niekorzystnych ocenach ekonomicznych gospodarstw (głównie południowa Polska – poniżej 40% w woj. małopolskim, śląskim i podkarpackim) a charakteryzującymi się korzystną strukturą obszarową gospodarstw województwami północnej Polski (ponad 100% w pomorskim i zachodniopomorskim).

Literatura

- Bański J., 2007, *Geografia rolnictwa Polski*. PWE, Warszawa.
- Głębocki B., 2007, *Rolnictwo*, [w:] *Geografia społeczno-ekonomiczna Polski*, H. Rogacki (red.). PWN, Warszawa.
- Plan Rozwoju Obszarów Wiejskich 2004-2006*, 2004, MRiRW, Warszawa.
- Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013*, 2007, MRiRW, Warszawa.
- Rudnicki R. (red.), 2008, *Przedakcesyjny Program Rozwoju Rolnictwa i Obszarów Wiejskich SAPARD – studium przestrzenne*. Biuletyn Instytutu Geografii Społeczno-Ekonomicznej i Gospodarki Przestrzennej UAM w Poznaniu, Seria Rozwój Regionalny i Polityka Regionalna, nr 2, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R., 2009, *Renty strukturalne jako czynnik przemian agrarnych i demograficznych w rolnictwie polskim w latach 2004-2006*. Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Rudnicki R., 2010, *Zróżnicowanie przestrzenne wykorzystania funduszy Unii Europejskiej przez gospodarstwa rolne w Polsce w latach 2004-2006*. Seria: Studia i Prace z Geografii i Geologii, nr 17, Bogucki Wyd. Naukowe, Poznań.
- Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego i rozwój obszarów wiejskich”*, 2004, Narodowy Plan Rozwoju na lata 2004-2006, MRiRW, Warszawa.